

ВИМОГИ ДО УРОКУ

СУЧАСНИЙ УРОК:
ТРАДИЦІЙНІ
ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ

Л. ПОКРОЄВА, кандидат педагогічних наук, доцент, ректор ХОІМІБО, м. Харків
 З. РЯБОВА, проректор з науково-методичної роботи ХОІМІБО
 О. БАЙНАЗАРОВА, завідувач Центру моніторингу якості освіти
 І. КАПУСТІН, методист Центру моніторингу якості освіти
 С. СТАВИЦЬКИЙ, методист Центру моніторингу якості освіти

Основною формою організації навчально-виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі є *класно-урочна система*. Одиницею даної системи виступає урок. За статистикою, уроку відводиться 98 % усього навчального часу.

Урок — більш або менш закінчений відрізок або «клітинка» педагогічного процесу. У ньому, як сонце у краплині води, відображаються всі його сторони. Якщо не вся, то значна частина педагогіки концентрується на уроці.

Урок як форма організації навчального процесу у школі виник давно, але з того часу він постійно змінюється, набуває нових форм та змісту.

Як домогтися високої якості навчання на кожному уроці? Це питання хвилює сьогодні кожного вчителя. Відповідь: традиційні форми і методи потрібно використовувати разом з інноваційними підходами.

Сучасний урок — це, перш за все, урок, на якому створено реальні умови для інтелектуального, соціального, морального становлення особистості учня, що дозволяє досягти високих результатів за визначеними метою та завданнями.

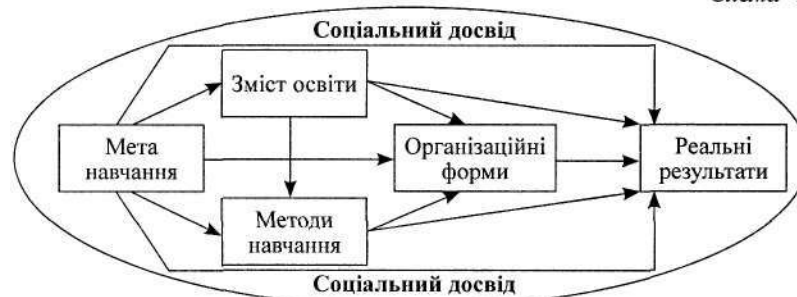
При цьому суто інформаційне навчання треба поступово переводити на мотиваційне, коли на першому плані — свідома пізнавальна діяльність учнів, а вчитель, спостерігаючи, тільки допомагає дітям у кожній конкретній навчальній ситуації використовувати свої можливості

та розвивати свої здібності, отримуючи впевненість у своїх діях. Тільки учень, який чітко уявляє, що він хоче від навчання, буде свідомо навчатися й активно засвоювати зміст освіти.

Нижче подано методичні матеріали щодо організації та проведення сучасного уроку. У схемах та таблицях розкриті основні підходи та вимоги до сучасного уроку, його типи, структура, методологія.

І. Місце організаційних форм у процесі навчання (за В. І. Лозовою, Г. В. Троцько) (схема 1).

Схема 1

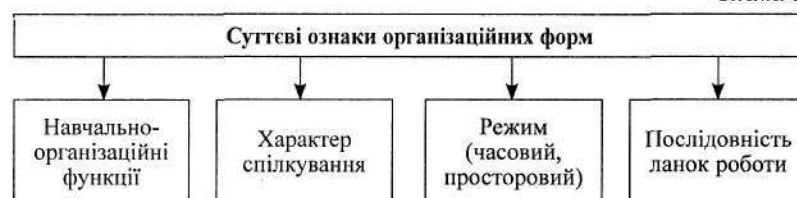
II. Суттєві ознаки організаційних форм (за В. І. Лозовою, Г. В. Троцько).

Форма (від лат. forma) — 1) зовнішній контур; 2) спосіб існування та вираження змісту; 3) устрій, структура, побудова.

Суттєвими ознаками поняття «організаційна форма» є (схема 2):

- характер спілкування;
- розподіл навчально-організаційних функцій;
- добір і послідовність ланок навчальної роботи;
- режим — часовий і просторовий.

Схема 2

Форми навчання визначаються як цілеспрямована організація спілкування в процесі взаємодії учителя й учнів, що характеризується розподілом навчально-організаційних функцій, добром і послідовністю ланок навчальної роботи, режимом — часовим і просторовим.

З історії світової освітньої практики відомі різноманітні форми організації навчання. Їхнє виникнення, розвиток, зміни завжди були детерміновані соціальними потребами та інтересами держави.

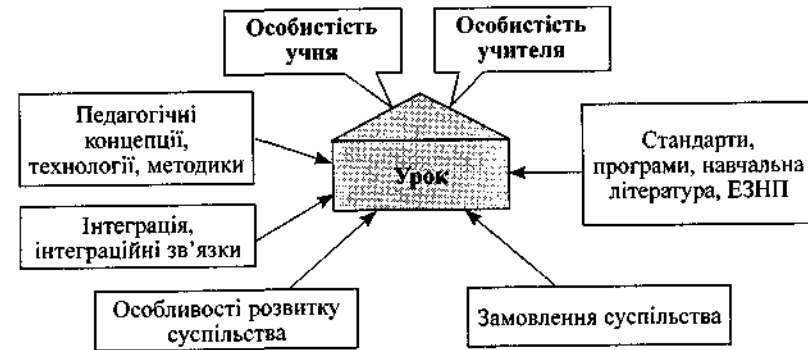
Найдавнішою формою було *індивідуальне навчання*, яке потім поєднувалось із *індивідуально-груповим*. Індивідуально-групові форми почали запроваджуватися в освітній практиці в XVI ст.

З виникненням певних потреб в освіті, обумовлених прогресивним соціально-економічним розвитком, ця сфера стає все більш масовою, у зв'язку з чим виникла *класно-урочна* система навчання. Ця система зберігається і сьогодні як основна форма організації навчання.

Вибір форм навчання залежить від мети уроку, змісту навчального матеріалу, технологій та методів навчання, які допоможуть досягти кращих результатів.

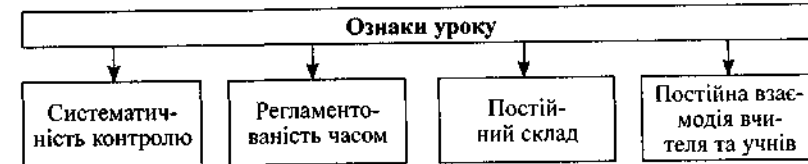
III. Чинники впливу на розвиток уроку як форми організації навчального процесу (схема 3).

Схема 3

IV. Основні ознаки уроку як форми організації навчальної діяльності (схема 4).

Схема 4

Урок — це динамічна варіативна форма організації навчальних занять на основі взаємодії учителя та учнів, при якій зберігаються часові рамки, постійний склад учнів і певна дидактична організація, яка включає зміст, форми, методи та засоби навчання, які систематично

застосовуються для вирішення завдань навчання, виховання та розвитку учнів у процесі навчання.

На урок, як складову навчально-виховного процесу, впливають такі **чинники**:

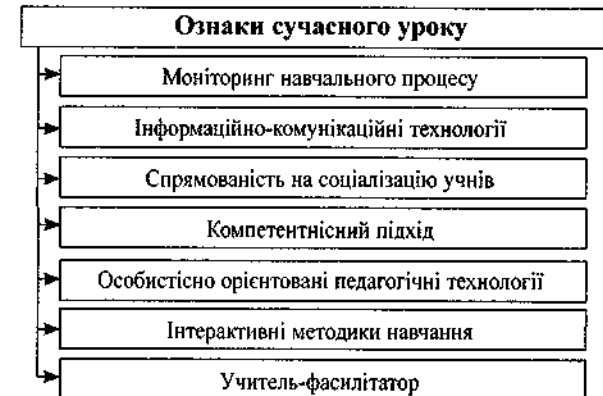
- соціокультурні та економічні умови розвитку суспільства;
- державне замовлення школі на підготовку майбутніх громадян, здатних задовольнити актуальні потреби суспільства;
- державні стандарти та програми з їхніми цілями та предметним змістом;
- сучасні педагогічні концепції та технології з їхніми цілями, принципами, організацією навчання;
- особистість учителя (його стиль спілкування з учнями, рівень фахової підготовки, ступінь володіння методичними прийомами та вмінням враховувати психологічні особливості кожного учня тощо).

Основні ознаки уроку як форми організації навчальної діяльності:

1. Постійний склад учнів.
2. Регламентованість часом та включення до розкладу.
3. Систематичне засвоєння учнями знань, умінь і навичок, досвіду творчої діяльності та соціальних відносин забезпечується через взаємодію вчителя та учнів.
4. Використання різноманітних форм організації навчально-виховного процесу (фронтальних, парних, групових, індивідуальних) і методів навчання (традиційних, активних, інтерактивних).
5. Наявність систематичного контролю навчальних досягнень учнів.

V. Ознаки сучасного уроку (схема 5).

Схема 5

На сьогодні у класно-урочній формі організації навчання виділяють певні *недоліки*, а саме:

- побудова уроку за схемою «опитування — пояснення — закріплення» не забезпечує умов реалізації принципу розвивального навчання, оскільки орієнтує учнів на засвоєння знань, а не на самостійну пізнавальну діяльність;
- урок спрямований на формування в учнів наукових знань без урахування закономірностей розвитку розумової діяльності;
- переважає цільова установка, яка спрямована на діяльність учителя;
- складність здійснення індивідуального підходу до учнів, орієнтація вчителя на учня середнього рівня можливостей.

Таким чином виникає потреба в *модернізації* класно-урочної системи через:

- зміну характеру взаємодії учасників навчального процесу, що передбачає виконання вчителем функцій *фасилітатора* (від англ. *facilitate* — полегшувати, сприяти);
- запровадження *інтерактивних* методів навчання, в основу яких покладено спілкування як двосторонній процес, у якому учень-учитель або учень-учень обмінюються думками, інформацією, що надає учням можливість для формування основних пізнавальних умінь, навичок і зразків поведінки в суспільстві;
- запровадження *особистісно орієнтованих* технологій навчання, цілі якого полягають у визначенні життєвого досвіду кожного учня, рівня інтелекту, пізнавальних здібностей, у формуванні позитивної мотивації учнів до пізнавальної діяльності, потреби в самопізнанні, самореалізації та самовдосконаленні;
- спрямованості освітнього процесу на формування і розвиток *ключових і предметних компетентностей* особистості;
- спрямованості навчальної діяльності на *соціалізацію* особистості, яка є процесом становлення особистості, поступове застосування нею вимог суспільства, придбання соціально значимих характеристик свідомості та поведінки, що регулюють її взаємини з суспільством.
- запровадження у навчальному процесі *інформаційно-комунікаційних технологій*;
- запровадження комплексу процедур спостереження, поточного оцінювання та на їхній основі *коригування* освітнього процесу.

VI. Вимоги до уроку.

Під час конструювання, організації та проведення уроку необхідно дотримуватись певних вимог. У педагогічній науці можна знайти різні підходи до визначення їхнього складу. У систематизованому вигляді вимоги до уроку сформульовані у працях *В. Опішука*, який виділяє такі їхні групи:

1. *Виховні вимоги*, які передбачають реалізацію виховних функцій навчання (єдність морального, етичного, трудового виховання, формування світогляду політичної культури школяра, формування ініціативи, відповідальності, сумлінності, працелюбства тощо).

2. *Дидактичні вимоги*, які полягають у реалізації принципів навчання, чіткому визначенні мети, завдань навчання, організації роботи та забезпеченні зворотного зв'язку.

3. *Психологічні вимоги*. Учитель повинен урахувати психологічні особливості учнів, їхні реальні навчальні можливості, стимулювати позитивне ставлення учнів до навчально-пізнавальної діяльності, формувати позитивну мотивацію.

4. *Валеологічні вимоги*, які спрямовані на забезпечення на уроці умов, що не шкодять здоров'ю учнів. Вони пов'язані не тільки з дотриманням режиму провітрювання, норм освітлення, розміру та розміщенню парт, а й створенням позитивного мікроклімату в класі, здійсненням профілактики гіподинамії, розумової перевтоми учнів тощо.

5. *Дотримання правил безпеки роботи та охорони праці* учнями і вчителем є необхідним елементом процесу навчання. Їхній перелік передбачений вимогами до оформлення та обладнання навчальних кабінетів. Виконання вимог щодо поведінки учнів та вчителя у навчальних кабінетах регламентується відповідними інструкціями з безпеки праці, про ознайомлення з якими вони засвідчують у відповідних журналах та на відповідних сторінках класних журналів.

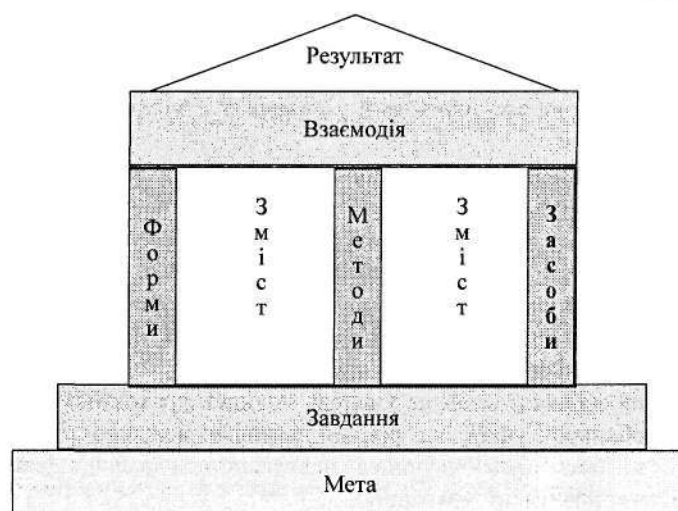
6. *Організаційні вимоги* полягають у використанні різних форм залучення учнів до виконання запланованих видів навчальної діяльності, стимулюванні та оцінюванні їхньої роботи, прогнозуванні результатів.

VII. Цілепокладання та цілереалізація уроку (схема 6, табл. 1).

Функціонування будь-якої системи, у тому числі уроку, завжди пов'язане з процесом цілепокладання та цілереалізації.

Цілепокладання — це процес формування мети на основі врахування особливостей виконавців діяльності, у ході якого передбачається досягнення певних результатів.

Схема 6

Таксономія навчальних цілей
(за Б. Блумом)

Основні категорії навчальних цілей	Визначення	Що робить учень?
Знання	Запам'ятовування специфічної інформації	Реагує, сприймає, згадує, упізнає
Розуміння	Розуміння змісту заданого матеріалу незалежно від іншого	Пояснює, перекладає, показує, інтерпретує
Використання	Використання методів, концепцій, принципів і теорій у нових ситуаціях	Розв'язує нові проблеми, демонструє використання знань, конструює
Аналіз	Поділ інформації на складові елементи	Розмірковує, перелічує, порівнює, виділяє головне
Синтез	Складання цілого з окремих частин	Комбінує, поєднує, складає, творить
Оцінка	Визначення цінності матеріалів і методів, коли задані цілі, стандарти, критерії	Оцінює, обговорює

Таблиця 1

Мета уроку — основа ефективної діяльності вчителя та учнів, що визначає характер їхньої взаємодії. Вона реалізується у спільній діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу.

У дидактиці зміст цілепокладання знайшов відображення у *триєдиній меті уроку*, яка конкретизує можливості навчання, розвитку та виховання учнів під час опанування учнями навчального матеріалу.

Мета уроку не виникає стихійно, а узгоджується із цільовими установками, визначеними до курсу або розділу, стандартами освіти, урахує особливості учнівського колективу та відображає можливості вчителя.

У меті уроку формулюється ключовий результат, до якого повинні прагнути учасники навчального процесу, і якщо вона визначена нечітко чи вчитель погано уявляє собі шляхи та способи її досягнення, ефективності уроку важко досягти.

Суттєвими ознаками цілі є:

- модель бажаного результату;
- прагнення його досягти.

Способи визначення цілей навчання (за М. Кларінім):

- через зміст предмета (вивчити певне явище тощо);
- через діяльність учителя (ознайомити учнів із..., продемонструвати прийоми тощо);
- через внутрішні процеси інтелектуального, емоційного, особистісного й інших видів розвитку учнів (формувати вміння, навички..., розвивати мислення... тощо);
- через діяльність учнів (дослідити певне явище, розв'язати задачі тощо).

Ціліреалізація — це процес, під час якого ціль із внутрішньої мети переходить у наслідок — результат діяльності.

VIII. Типологія уроків.

Уроки, що є складними педагогічними утвореннями, як і всі складні явища, можуть бути поділені на типи за різними ознаками. Урок здавна був об'єктом класифікації, але до цього часу ця складна проблема не вирішена і в педагогіці єдина типологія уроків відсутня.

Аналізуючи зазначені класифікації, можна визначити, що їх побудовано на основі логіки засвоєння знань (див. табл. 2 на с. 12).

Однак необхідно зазначити, що в дидактиці, крім класифікації уроків за цілями, існують *інші підходи щодо класифікації*. Це:

- за *способом проведення* (урок-лекція, урок-бесіда, урок-практичне заняття тощо);

Таблиця 2

№	Автор	Класифікація	Джерело
1	Ю. Б. Зотов	1. Комбінований урок. 2. Урок засвоєння нових знань. 3. Урок закріплення нових знань, їхня систематизація, формування вмінь, навичок. 4. Урок контролю та оцінювання знань учнів	Зотов Ю. Б. Организация современного урока: Кн. для учителя / Под ред. П. И. Пидкасистого. — М.: Просвещение, 1984. — 144 с.
2	В. А. Оніщук	1. Урок засвоєння нового матеріалу. 2. Урок засвоєння навичок і умінь. 3. Урок використання знань, умінь, навичок. 4. Урок узагальнення та систематизації. 5. Урок контролю, корекції знань, умінь, навичок. 6. Комбінований урок	Онищук В. А. Типы, структура и методика урока в школе. — К.: Радянська школа, 1976. — 183 с.
3	М. І. Махмутов	1. Урок вивчення нового матеріалу. 2. Урок удосконалення знань, умінь, навичок. 3. Комбінований урок. 4. Урок контролю та корекції знань, умінь, навичок	Махмутов М. И. Современный урок. — М.: Педагогика, 1985. — 184 с.
4	І. Я. Лернер	1. Урок, у якому наявні всі етапи засвоєння знань (комбінований). 2. Урок, у якому випущені один або декілька етапів засвоєння знань	Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности. — М.: Знание, 1980. — 96 с.
5	Ю. А. Конаржевський	1. Комбінований урок. 2. Урок засвоєння нових знань. 3. Урок закріплення вивченого матеріалу. 4. Урок повторення. 5. Урок узагальнення та систематизації навчального матеріалу. 6. Урок перевірки та оцінки знань	Конаржевский Ю. А. Анализ урока. — М.: Центр «Педагогический поиск», 2000. — 336 с.

Закінчення табл. 2

№	Автор	Класифікація	Джерело
6	О. Я. Савченко	1. Урок вивчення нового матеріалу. 2. Урок закріплення та застосування знань, умінь, навичок. 3. Урок повторення та узагальнення знань, умінь. 4. Урок перевірки та контролю результатів навчання. 5. Комбінований урок	Савченко О. Я. Дидактика початкової школи — К.: Абрис, 1997. — 416 с.

- за характером пізнавальної діяльності (урок первинного закріплення знань, урок утворення нових понять тощо);
- за ступенем самостійності учнів (урок самостійної роботи, урок роботи педагога з групою тощо).

Прагнення вчителів досягти найкращих результатів у розв'язанні освітніх завдань спонукає їх до створення *нестандартних уроків*, структура яких не може бути підведена під алгоритм класичного уроку, а тому їх важко класифікувати. Вони складають окрему групу. До таких уроків можна віднести такі:

- інтегровані уроки;
- уроки-конференції;
- уроки-реквієми;
- уроки-диспути;
- уроки-дослідження;
- уроки-полеміки;
- уроки-конкурси учнівських проектів;
- уроки-подорожі;
- рольові та ділові ігри тощо.

Кожний нетрадиційний урок має свою композицію та свій сценарій. Побудова нестандартного уроку — справа непроста, це під силу вчителю, який досконало володіє традиційними дидактичними методами та прийомами навчання, відзначається творчим підходом до організації навчальної діяльності.

IX. Структура уроку (за Ю. А. Конаржевським).

Комбінований урок:

1. Організаційний етап.

2. Етап перевірки домашнього завдання.
3. Етап всебічної перевірки знань.
4. Етап підготовки учнів до активного свідомого засвоєння знань.
5. Етап засвоєння нових знань.
6. Етап закріплення нових знань.
7. Інформування учнів про домашнє завдання, інструктаж щодо його використання.

Урок засвоєння нового матеріалу:

1. Організаційний етап.
2. Етап підготовки учнів до активного свідомого засвоєння знань.
3. Етап всебічної перевірки знань.
4. Етап закріплення нових знань.
5. Інформування учнів про домашнє завдання, інструктаж щодо його використання.

Урок закріплення вивченого матеріалу:

1. Організаційний етап.
2. Етап підготовки учнів до активного свідомого засвоєння знань.
3. Етап всебічної перевірки знань.
4. Інформування учнів про домашнє завдання, інструктаж щодо його використання.

Урок повторення:

1. Організаційний етап.
2. Етап підготовки учнів до активного свідомого засвоєння знань.
3. Повторення.
4. Інформування учнів про домашнє завдання, інструктаж щодо його використання.

Урок систематизації та узагальнення вивченого матеріалу:

1. Організаційний етап.
2. Етап підготовки учнів до активного свідомого засвоєння знань.
3. Етап узагальнення і системного вивчення.
4. Інформування учнів про домашнє завдання, інструктаж щодо його використання.

Урок перевірки та оцінки знань:

1. Організаційний етап.
2. Етап підготовки учнів до активного свідомого засвоєння знань.
3. Етап всебічної перевірки знань.
4. Інформування учнів про домашнє завдання, інструктаж щодо його використання.

Х. Алгоритм комбінованого уроку (за Ю. А. Конаржевським та Г. В. Єльніковою) (табл. 3).

Таблиця 3

№	Етапи уроку	Завдання уроку
1	Організаційний	Забезпечити нормальний стан уроку, налаштувати (мотивувати) учнів на заняття
2	Перевірка домашнього завдання	Перевірити правильність, повноту та усвідомленість виконання домашнього завдання, виявлення та виправлення недоліків
3	Актуалізація знань, умінь	Організувати та цілеспрямувати пізнавальну діяльність учнів, підготувати їх до сприйняття нового матеріалу
4	Засвоєння нового матеріалу	Ознайомити учнів з новим матеріалом. Дати уявлення про елементи знань, які будуть вивчатися за цією темою. Встановити зв'язки з раніше засвоєним матеріалом
5	Закріплення нового матеріалу	Закріпити в пам'яті учнів знання, уміння, які необхідні їм для самостійного опанування нового матеріалу. Закріплення рівня усвідомлення нового матеріалу, глибини його розуміння
6	Домашнє завдання. <i>Примітка:</i> надання домашнього завдання може здійснюватись на будь-якому етапі уроку	Повідомлення домашнього завдання, мотивування та інструктаж щодо його виконання
7	Підсумки уроку	Узагальнення елементів засвоєння нового матеріалу

XI. Схема інтерактивного уроку (за О. І. Пометун) (табл. 4).

Таблиця 4

№	Етапи уроку (відсоток навчального часу)	Мета етапу
1	<i>Мотивація (5 %)</i>	Сфокусувати увагу учнів на проблемі й викликати інтерес до обговорюваної теми. Прийоми навчання: питання, цитати, коротка історія, невеличке завдання, розминка тощо
2	<i>Оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів (5 %)</i>	Забезпечити розуміння учнями змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти в результаті уроку і чого від них очікує вчитель

Закінчення табл. 4

№	Етапи уроку (відсоток навчального часу)	Мета етапу
3	Надання необхідної інформації (10 %)	Дати достатньо інформації для виконання практичних завдань. Це можуть бути міні-лекції, читання роздаткового матеріалу, виконання домашнього завдання
4	Інтерактивні вправи (60 %): • інструктування; • поділ на групи і/або розподіл ролей; • виконання завдання; • презентація результату виконання вправи	Організувати практичну роботу учнів для самостійного освоєння матеріалу та досягнення поставлених цілей уроку. Учитель виступає у ролі фасилітатора, створюючи умови для індивідуальної роботи учнів та для їхньої співпраці один із одним
5	Підбиття підсумків, оцінювання результатів (20 %)	Здійснити рефлексію та проаналізувати ступінь реалізації поставлених цілей

ХІІ. Методичні основи уроку.

Таблиця 5

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

За джерелом передачі та сприйняття навчальної інформації	За логікою передачі та сприйняття навчальної інформації	За ступенем самостійності мислення учнів	За характером управління навчальною роботою
Словесні: • розповідь; • бесіда; • лекція; • пояснення; • конференція; • дискусія. Наочні: • ілюстрації; • демонстрації. Практичні: • дослід; • вправи; • навчально-виробнича праця	Індуктивні, дедуктивні	Репродуктивні, продуктивні: • проблемні; • проблемно-пошукові; • евристичні	Навчальна робота під керівництвом учителя, самостійна робота учнів: • робота з книгою; • виконання письмових завдань; • лабораторна робота; • художньо-творча робота; • робота в навчально-виробничих майстернях тощо

Таблиця 6

Методи стимулювання та мотивації навчально-пізнавальної діяльності

Методи стимулювання інтересу до навчання	Методи стимулювання обов'язку відповідальності
• Пізнавальні ігри; • навчальні дискусії; • створення цікавої ситуації; • створення ситуації успіху, реалізація виховного потенціалу ситуації неупіску, емоційних переживань	• Формування переконань у соціальній та особистісній важливості; • висування вимог; • вправи на виконання вимог; • змагальність, заохочення, покарання

Таблиця 7

Методи контролю та самоконтролю в навчанні

Методи усного контролю та самоконтролю	Методи письмового контролю та самоконтролю	Методи лабораторно-практичного контролю та самоконтролю
• Індивідуальне опитування; • фронтальне опитування; • усні заліки; • програмоване опитування; • усний самоконтроль	• Контрольні письмові роботи; • письмові заліки; • програмовані письмові роботи; • письмовий самоконтроль	• Контрольно-лабораторні роботи; • машинний контроль; • лабораторно-практичний самоконтроль

Таблиця 8

Характеристика методів навчання за характером пізнавальної діяльності

Методи навчання	Характеристика методів
Пояснювально-ілюстративні	Відображають діяльність учителя та учнів, яка полягає в тому, що педагог передає готову інформацію за допомогою різних засобів навчання, а учні сприймають її, осмислюють та фіксують у пам'яті. За необхідністю школярі відтворюють отримані знання
Репродуктивні	Спрямовані на формування знань, умінь і навичок учнів на рівні, що дозволяє застосовувати їх в умовах, що раніше розглядалися. При цьому управлінська діяльність учителя полягає в добір необхідних інструкцій, алгоритмів, інших завдань, які забезпечують неодноразове відтворення знань та умінь за зразком
Методи проблемного викладу навчального матеріалу	Полягають у тому, що викладач не тільки організовує передачу інформації різними способами, але знайомить учнів із процесом пошуку розв'язання тієї чи іншої проблеми, показуючи рух думок від одного етапу пізнання до іншого, ілюструючи логіку цього руху та протиріччя, що виникають при цьому

Закінчення табл. 8

Методи навчання	Характеристика методів
Евристичні (частково-пошукові)	Полягають в організації учителем участі учнів у виконанні окремих кроків пошуку розв'язання проблеми. Тобто педагогом пропонуються певні етапи розв'язання задачі учням для самостійного виконання
Дослідницькі	Полягають в організації пошукової, творчої діяльності учнів з розв'язання нових проблем і проблемних ситуацій
Активні	Спрямовані на розвиток творчого мислення. Учні є суб'єктами навчання, виконують творчі завдання, беруть участь у діалозі з учителем у двох напрямках: учитель — учень, учень — учитель
Інтерактивні	Полягають у взаємодії всіх учасників навчального процесу, забезпечують процес співнавчання, у якому вчитель та учень є відносно рівноправними суб'єктами діяльності. Вони найбільш відповідають особистісно орієнтованому підходу до навчання. За допомогою цих методів моделюються реальні життєві ситуації, пропонуються проблеми для спільного вирішення, застосовуються рольові ігри

Методи навчання — це способи діяльності, які використовуються вчителями і учнями в їхній сумісній і взаємопов'язаній роботі, спрямованій на досягнення цілей навчання.

Прийом — це деталь методу, його окремі операції (практичні, розумові дії), моменти в процесі засвоєння знань та умінь. Він не має своєї самостійної навчальної задачі.

Система методів (приймів) — це така сукупність, яка має внутрішні зв'язки між компонентами, що зумовлені результативністю конкретних методів (приймів). Разом вони створюють систему управління різними методами (прийомами) пізнання учнями навчального матеріалу, починаючи з набутих готових знань до самостійного розв'язування пізнавальних задач.

Класифікація методів навчання може бути здійснена за:

- характером пізнавальної діяльності (пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу навчального матеріалу, евристичні, дослідницькі тощо);
- джерелом знань (словесні, наочні, практичні тощо);

• цілісним підходом до навчально-пізнавальної діяльності (організації навчально-пізнавальної діяльності, стимуляції навчальної діяльності, контролю діяльності тощо);

• методологією науки (теоретичні, емпіричні).

Технологія — це сукупність методів і процесів у певній галузі, а також науковий опис способів виробництва (табл. 9).

Педагогічна технологія (за Б. Т. Ліхачевим) — це сукупність психолого-педагогічних установок, які визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних

Таблиця 9

Класифікація педагогічних технологій (за В. В. Химинцем)

Типи технологій	Ознаки технологій
Структурно-логічні	Поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність постановки та розв'язання дидактичних задач на основі відбору їхнього змісту, форм, методів і засобів навчання на кожному етапі з урахуванням поетапної діагностики результатів
Інтеграційні	Дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, уроків, навчальних днів та інших тем і форм організації навчання
Ігрові	Дидактичні системи використання різноманітних ігор, під час виконання яких формуються уміння розв'язувати завдання на основі компромісного вибору (театралізовані, ділові та рольові ігри, імітаційні вправи, індивідуальний тренінг, розв'язання практичних ситуацій і задач, комп'ютерні програми тощо)
Тренінгові	Система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів розв'язання типових практичних завдань, у т. ч. за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань)
Інформаційно-комп'ютерні	Технології, що реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі діалогу «людина — машина» за допомогою різноманітних навчальних програм (тренінгових, контролюючих, інформаційних тощо)
Діалогові	Сукупність форм організації і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня: (учень — учитель, учень — автор, учитель — автор тощо). Діалогові форми вважаються найбільш поширеними серед інших сучасних технологій

засобів. Вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу.

Педагогічна технологія (за В. М. Монаховим) — це продумана у всіх деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування, організації і проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів та вчителів.

Педагогічна технологія (ЮНЕСКО) — це системний метод створення, застосування та визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їхньої взаємодії, що ставить своєю задачею оптимізацію форм освіти.

XIII. Види навчальної діяльності учнів на уроці (табл. 10).

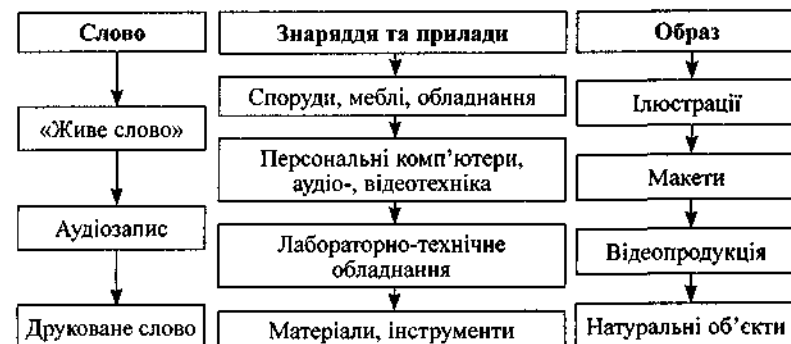
Таблиця 10

Види навчальної діяльності учнів	Характеристика видів навчальної діяльності
<i>Індивідуальна робота</i>	Передбачає самостійне виконання учнем завдання відповідно до рівня його навчальних можливостей (виключаючи взаємодію з іншими школярами) за безпосередньою або опосередкованою допомогою вчителя
<i>Фронтальна робота</i>	Передбачає одночасне виконання всіма учнями одного й того самого завдання під керівництвом педагога (фронтальна бесіда, фронтальне опитування, фронтальний експеримент тощо)
Групова робота	
<i>Парна робота</i>	Полягає в тому, що учень переказує іншому отриману нову інформацію, що сприяє швидкому та якісному її засвоєнню через спілкування між тими, хто навчається
<i>Ланкова робота</i>	Передбачає об'єднання учнів у постійні групи для розв'язання конкретних навчальних завдань. Усі групи одержують єдине завдання та виконують його під керівництвом лідера групи чи вчителя. Завдання планується так, щоб можна було урахувати й оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи
<i>Бригадна робота</i>	Передбачає формування тимчасових груп учнів для виконання певних навчальних завдань. Розрізняють <i>кооперативно-групову</i> (кожна група виконує частину загального завдання) та <i>диференційовано-групову</i> (кожна група виконує окреме завдання відповідно до рівня навчальних можливостей)
<i>Колективна робота</i>	Передбачає спілкування, взаємодію учнів, коли учнями усвідомлюється спільна мета, відповідальність за виконання завдань, здійснюється розподіл функцій, обов'язків. У колективі переважає атмосфера співробітництва, існує взаємоконтроль і відповідальність кожного перед класом

XIV. Засоби навчання.

Під засобами навчання розуміють джерела інформації, за допомогою яких учитель учить, а учні вчаться (схема 7).

Схема 7

Розрізняють такі **засоби навчання**:

- **вербальні** (слово вчителя, друкований текст, дидактичні матеріали тощо);
- **наочні** (таблиці, діаграми, малюнки, графіки, реальні об'єкти, моделі тощо);
- **спеціальні** (пристрої, прилади, пристосування, верстати тощо);
- **технічні** (відеопроєктори, екрани великих розмірів, персональні комп'ютери, відеокамери, відеоманітофони, DVD-програвачі тощо).

У зв'язку з поширенням мультимедійних технологій у виробництві та повсякденному житті кожному вчителю слід навчитися користуватися ними у навчальному процесі.

XV. Види оцінювання навчальних досягнень учнів

1. За формою:

Усна форма перевірки знань (усне опитування)	Письмова форма перевірки знань (письмові роботи)	Тестування
Застосовується для отримання оперативного зворотного зв'язку. Головним недоліком є велика суб'єктивність процесу вимірювання та інтерпретації результатів	Широко застосовується через досить високий рівень стандартизації умов проведення та незначний ступінь впливу суб'єктивних чинників, доступності, можливості охоплення великого контингенту	Нова форма оцінювання, яка набуває широкого застосування. Найбільш розповсюдженими є діагностичні тести (альтернативний вибір правильної відповіді з кількох запропонованих, заповнення пропусків, дописування літер, цифр, слів тощо)

2. За рівнем:

Внутрішнє	Зовнішнє
Розробляється та проводиться на рівні групи або класу (оцінки за види роботи в класі та за домашні завдання)	Розробляється та проводиться на регіональному рівні або національному рівнях (іспити або тести)
Розробляється та проводиться на шкільному рівні (тести)	

3. За частотою:

Постійне	Періодичне
Проводиться протягом шкільного року (оцінки за види роботи в класі та домашні завдання)	Проводиться через певні інтервали часу протягом шкільного року (тести) та наприкінці шкільного року (іспити)

4. За місцем:

Вихідне або діагностичне	Розвивальне	Підсумкове (ДПА)
Вихідне оцінювання проводиться на початку періоду навчання для того, аби встановити, яких підходів та засобів потребує учень для досягнення навчальних цілей. Діагностичне оцінювання виступає еквівалентом вихідного. Фокусом діагностичного оцінювання є віднаходження позитивних та негативних факторів для досягнення учнем подальшого прогресу	Застосовується всередині періоду навчання для встановлення успіхів, досягнучих учнем щодо мети навчання	Проводиться після закінчення навчання або навчальної програми на етапі прийняття рішення щодо видачі свідоцтва або присвоєння кваліфікації

Оцінювання навчальних досягнень учнів відіграє важливу роль в освітньому процесі. Воно дозволяє отримати необхідну інформацію про рівень знань та ступінь прогресу учнів, дає змогу провести моніторинг якості освіти на шкільному, регіональному та національному рівнях.

Актуальним на даний час стає такий вид оцінювання, як тестування.

Тестування — це метод вимірювання певних властивостей особи за допомогою тесту.

Тест — це сукупність тестових завдань, які підібрані за певними правилами для вимірювання певної властивості.

Україна приєдналася до міжнародної системи тестового визначення якості освіти і бере участь у різних дослідженнях.

TIMSS — міжнародне дослідження з математичної та природничо-наукової освіти. Розпочалося у 1991 р. і охопило 50 країн.

PISA — міжнародне дослідження, яке передбачає оцінку підготовки 15-річних підлітків за трьома напрямками: «грамотність читання», «математична грамотність» та «природничо-наукова грамотність». Охопило 32 країни. Проводилось у 2000—2003 рр.

Державна підсумкова атестація учнів 4-х, 9-х і 11-х класів є обов'язковою та проводиться у трьох формах: усній, письмовій і захисту дослідних робіт.

Сучасні вимоги, що пов'язані з підвищенням якості навчання, передбачають поступовий перехід до запровадження порівняльного оцінювання успішності учнів у контексті європейського виміру. Одним із елементів його є незалежне оцінювання.

Незалежне оцінювання потрібне для того, щоб надати системі оцінювання освіти об'єктивності, подолати упередженість при закінченні загальноосвітнього навчального закладу і вступі до ВНЗ, а головне підвищити якість надання освітніх послуг.

Література

1. Байназарова, О. О. Діагностування знань та оцінювання навчальних досягнень учнів [Текст] / О. О. Байназарова // Географія. — 2005. — № 15—16 (43—44). — С. 7—9.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.
3. Конаржевський, Ю. А. Аналіз уроку [Текст] / Ю. А. Конаржевський. — М.: Центр «Педагогический поиск», 2000. — 336 с.
4. Лернер, И. Я. Процесс обучения и его закономерности [Текст] / И. Я. Лернер. — М.: Знание, 1980. — 96 с.
5. Лозова, В. І., Троцько, Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання [Текст] / В. І. Лозова, Г. В. Троцько: навч. посіб. для студентів пед. навч. закладів. — Харків: ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 1997. — 338 с.
6. Практичне право: метод. посіб. з курсу 8(9) класу [Текст] / За ред. О. І. Пометун. — К.: Інститут громадянського суспільства, 2001. — 136 с.
7. Ромадіна, Л. П. Справочник завуча [Текст] / Л. П. Ромадіна: Організ.-метод. і психол.-пед. матеріали (для директорів шкіл, заступників директорів УВП і начальної школи). — М.: Центр «Педагогический поиск», 2001. — 160 с.

8. Рябова, З. В. Сучасний урок у початкових класах [Текст] / З. В. Рябова // Початкове навчання та виховання. — 2006. — № 4 (80). — С. 28—32.
9. Смирнов, В. И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях [Текст] / В. И. Смирнов. — М. : Педагогическое общество России, 1999. — 416 с.
10. Справочник администрации по организации учебно-воспитательного процесса [Текст] : сб. метод. реком. для руководителей шк. / Сост. Е. М. Муравьев, А. Е. Богоявленская. — М. : Центр «Педагогический поиск», 2000. — 144 с.
11. Химинець, В. В. Інновації в сучасній школі [Текст] / В. В. Химинець. — Ужгород : Інф.-вид. центр ЗНППО, 2004. — С. 46—47.
12. Шарко, В. Д. Сучасний урок фізики : технологічний аспект [Текст] / В. Д. Шарко : Посіб. для вчителів та студ. — К. : СПД Богданова А. М., 2005. — 220 с.
13. Bloom, B. Taxonomy of educational objectives, handbook I [Text] B. Bloom : The cognitive domain — New York, Me Kay, 1956. — 128 p.

ЕКСПЕРТИЗА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОЦІ

Науково обґрунтований аналіз діяльності вчителя є основою вдосконалення навчального процесу. Головна мета аналізу роботи вчителів — побачити зв'язок між діяльністю вчителя й результатами його праці, вираженими в розумовому розвитку учнів, їхній культурі, ерудиції, умінні застосовувати теорію на практиці. При цьому не можна розривати єдність змісту діяльності вчителя і його результати. Нерідко увага звертається на нові методи й прийоми, модернізацію минулого досвіду, знахідки вчителя відносно до того, як вони впливають на учнів. Однак, у першу чергу, треба фіксувати результати нововведень — як змінилася працездатність учнів, що вони запам'ятали і яким чином використали знання. Важливо аналізувати також дієвість старих методів навчання, традиційних методик, які можуть впливати на показники навченості або негативно позначатися на ставленні дітей до навчання. Діагностика покликана визначити розумне поєднання нового й старого в роботі вчителя, як учитель знає типові риси й індивідуальні особливості школярів. Це дозволяє активно використати колективні, групові й індивідуальні форми роботи з дітьми на уроці, опиратися на їхні сили й здібності, здійснювати корекцію загальної роботи, залучати сильних учнів до роботи зі слабкими.

Варто чітко виділити *вимоги до аналізу роботи вчителя*.

По-перше, факти, отримані при аналізі його роботи, повинні бути осмислені, наведені до певної ідеї, з якої потім випливають рекомендації.

По-друге, завжди важливо виявити співвідношення між витраченими педагогічними зусиллями й результатом роботи вчителя. Іноді педагог домагається високих результатів за рахунок додаткових занять, перевантажень домашніми завданнями, тобто успіх приходить у результаті перенапруження сил учителя й учнів. Високі результати в цьому випадку не можуть бути оцінені позитивно, оскільки досягаються за рахунок зниження якості навчання з інших предметів, це вносить дисгармонію в навчальний процес.

По-третє, вивчається виховний вплив учителя, його майстерність.

По-четверте, важливо виявити здібності вчителя до аналізу й оцінки спільної діяльності, оскільки від цього залежить ріст його педагогічної майстерності, ставлення до критики, вимогливість до своєї роботи.

Якість роботи вчителя визначається його авторитетом, майстерністю. У процесі навчання основним критерієм ефективності педагогічної праці є засвоєння й застосування учнями провідних ідей науки на базі розвитку творчого мислення. Удосконалювання навчального процесу, підвищення вихованості дітей і майстерності вчителя прийнято вважати *основними показниками* ефективності уроку.

Аналіз діяльності колеги або підлеглого повинен відповідати не тільки сучасному рівню розвитку науки, але й вимогам *етики аналітичної діяльності*.

Етичні вимоги стосуються предмета змісту й форм аналізу. Людина, діяльність якої аналізується, повинна обов'язково знати мету даного аналізу. З передбачуваною метою аналізу експерт повинен ознайомити відвідуваного перед аналізованим заходом і довідатися про його готовність до такого роду аналізу. Експерт повинен заздалегідь домовитися з відвідуваним (відвідуваними) про своє право задавати окремі питання або брати яку-небудь участь у відвідуваному заході.

Перед проведенням аналізу експерт повинен запропонувати відвідуваному самому зробити короткий аналіз заходу (самоаналіз).

Перш ніж судити про якість заходу, експерт повинен усунути всі можливості непорозуміння в спілкуванні з відвідуваним. Для цього необхідно спрогнозувати всі можливості такого непорозуміння й задати питання відвідуваному. Питання можуть стосуватися *уточнення*:

- теоретичних аспектів (включаючи термінологію);
- методик практичної реалізації поставлених завдань;
- диференційованих та індивідуальних особливостей учасників аналізованого заходу, наприклад, учнів на уроці.

Якщо відвідуваний хвилюється, воліє обміркувати свої відповіді, то краще задати питання письмово або дати час на обмірковування.

Експерт може за бажанням запропонувати відвідуваному повідомити або показати план або конспект заходу. Але вимагати план у письмовій формі в обов'язковому порядку — неетично, тому що способи підготовки до уроку можуть бути різні.

При аналізі слід спочатку зазначити позитивні сторони, а потім у коректній формі розкрити недоліки. Найкраще, якщо експерт так буде свої питання й висловлення, що висновки про недоліки аналізованого робить сам.

Яким би не був досвідчений експерт, він повинен бути готовим до того, що аналізований не погодиться з його оцінкою. Завдання експерта — зробити не тільки грамотний аналіз, але й переконати аналізованого в його правильності й об'єктивності. На прохання аналізованого експерт має бути готовий дати письмовий висновок з метою аналізу заходу. На завершення аналітичної процедури обов'язково повинно бути надане слово аналізованому.

Високий рівень аналітичної діяльності в учасника освітнього процесу, мабуть, досягається не відразу. Про досвід аналітичної діяльності можна судити через збіг самоаналізу з результатами експертної перевірки різних рівнів. І через вміння керівників і кожного з учасників можна визначити напрямки вдосконалення своєї професійної майстерності. Уміння бачити свої недоліки, знаходити способи й засоби професійного вдосконалювання — це показник *досвіду аналітичної діяльності*.

В експертній карті необхідно зафіксувати такі загальні моменти для будь-якого навчального процесу: тема й тип заняття. Так само визначається область експертизи, предмет, інструмент і ціль експертного оцінювання.

1. Діагностична карта обов'язково повинна містити формулювання мети заняття (поставлену діагностично) і триєдине завдання заняття (навчальне, розвиваюче й виховне). Експертиза не може проводитися без цих формулювань.

2. Дидактичне оформлення заняття (відбір адекватних цілей, методів, засобів навчання).

3. Керівництво творчою діяльністю учнів у процесі заняття:

- здатність ефективно передавати інформацію для пізнавальної діяльності студентів;

- уміння створювати спілкування в навчальному процесі;
- уміння регулювати процес спілкування;
- уміння створювати позитивну емоційну атмосферу.

4. Реалізація викладачем виховної функції заняття.

5. Уміння викладача створювати умови рефлексії.

6. Уміння вчителя організовувати власну діяльність. Володіння методами.

7. Відповідність заняття заявленій технології:

- ситуації подиву;
- способи взаємодії учасників на занятті.

8. Методичні особливості заняття:

- позиція викладача — рівень позитивного впливу викладача на учнів;
- позиція учня — рівень активності й самостійності в освітній системі заняття.

9. Висновки й пропозиції експерта:

- адекватність (відповідність змісту освіти й цілей);
- відповідність методики й технології типу заняття.

Інноваційна діяльність припускає, що вчитель і школярі перебувають у процесі співтворчості. *Мета експертизи інноваційного уроку* — допомогти вчителю визначитися із процесом цілепокладання й вироблення критеріїв для подальшого аналізу. Нижче подаємо зразкову експертизу проблемного уроку (табл.).

Таблиця

Експертиза проблемного уроку

Уміння й навички	Діяльність учителя на уроці за даною проблемою	Діяльність учнів	Зауваження того, хто вивчає урок
1. Уміння мотивувати свою діяльність	• Правильність і обґрунтованість мети уроку з урахуванням даної проблеми, рівня підготовленості класу, можливостей вчителя; • створення сприятливих умов на уроці для підтримки позитивних мотивів (допитливості, пізнавального інтересу); • розумна система заохочення (похвала відповіді, створення своєрідних ситуацій)	Наявність свідомої навчальної дисципліни, прагнення охоче виконувати вимоги вчителя; підвищений потяг до пізнавальних ігор, навчальних дискусій, суперечок і інших методів стимулювання навчання; відвертість у висловленнях і судженнях	
2. Уміння уважно слухати пояснення вчителя, активно сприймати навчальну інформацію	• Оптимальний відбір методів, прийомів і засобів навчання, що забезпечують формування в учнів уміння слухати пояснення вчителя, активно сприймати навчальну інформацію, ефективність використання всіх наукових досягнень в області даного навчального предмета;		

Продовження табл.

Уміння й навички	Діяльність учителя на уроці за даною проблемою	Діяльність учнів	Зауваження того, хто вивчає урок
	• чіткість плану розповіді вчителя, виділення головного, повторення основних положень, застосування вдалих прийомів запам'ятовування (зорових, образних); • емоційність викладу, образність, точність, використання спеціальної термінології	Самостійне вирішення проблемних ситуацій; прагнення швидко знаходити власні приклади; робити записи в зошитах; при слуханні стежити за планом розповіді, виділяти подумки найголовніше, істотне, задавати питання вчителю, якщо матеріал незрозумілий	
3. Уміння осмислювати, логічно запам'ятовувати навчальний матеріал, виділяючи в ньому головне	• Формування розумових процесів на всіх етапах уроку, використання проблемних ситуацій, таких розумових ситуацій, як аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація, абстрагування; • формування установки на запам'ятовування учнями певного матеріалу на тривалий строк, організація діяльності, що сприяє цьому запам'ятовуванню (замальовки, креслення схеми, таблиці); • стійкість уваги на різних етапах уроку, випадки відволікання уваги і його причини, прийоми підтримування уваги; • логічність, доступність викладу матеріалу уроку; • концентрація уваги учня на основі визначення формулювання, висновків і узагальнення	Аналіз тексту з метою виділення головного, виявлення допоміжних компонентів, необов'язкових для запам'ятовування; оволодіння прийомами планування; аналіз планів своїх товаришів	

Закінчення табл.

Уміння й навички	Діяльність учителя на уроці за даною проблемою	Діяльність учнів	Зауваження того, хто вивчає урок
4. Відпрацювання вміння самостійно виконувати вправи, вирішувати пізнавальні завдання	- Використання різних прийомів організації самостійної роботи учнів на уроках, підбір вправ, широке використання дидактичного матеріалу, карток-консультацій; - завдання щодо пошуку учнями сфери застосування досліджуваних питань у навколишній діяльності й складання на цій основі нових завдань; - організація різних лабораторних і практичних завдань, використання різних прийомів проблемного навчання	Самостійне складання завдань і їхнє колективне обговорення; виконання лабораторних робіт; написання творів; висловлення припущень, пошук аргументів, самостійне формулювання висновків	
5. Удосконалення самоконтролю в навчанні	Організація різних прийомів самоконтролю: перевірка правильності виконання письмових завдань, відповіді на контрольні питання підручника, складання плану прочитаного, взаємне рецензування	Відповідь на контрольні питання; взаємна перевірка творів	

До експертизи можуть бути включені не тільки уроки педагогів-предметників, але й позакласні виховні заходи, заходи естетичної спрямованості, управлінські наради.

За матеріалами сайту www.edu.bu

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ СУЧАСНОГО УРОКУ

1. Точне й творче виконання програмно-методичних вимог до уроку; грамотне визначення типу уроку, його місця в розділі, курсі, системі внутрішньокурсів зв'язків, бачення особливостей кожного уроку.

2. Урахування реальних навчальних можливостей учнів різного віку, класів, рівня їхньої вихованості, рівня сформованості класного колективу, врахування інтересів, схильностей, потреб і запитів учнів; цілеспрямованість у ліквідації пробілів у знаннях.

3. Продумування й рішення в єдності завдань освіти (формування знань, спеціальних і загальнонавчальних умінь і навичок, пізнавальних здібностей, готовності до самоосвіти); виховання (формування світогляду, активної життєвої позиції, досвіду правильної поведінки й спілкування, перетворення цих цінних властивостей на стійкі моральні якості особистості, формування готовності до самовиховання й психічного розвитку); розвиток інтелекту, уваги, сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, мови, емоційно-вольової сфери школярів; виділення найважливіших, домінуючих завдань уроку, їхня конкретизація з урахуванням особливостей і можливостей колективу.

4. Вибір раціональної структури й темпу проведення уроку, що забезпечують успішне рішення поставлених завдань і ощадливе використання часу уроку.

5. Концентрація уваги учнів на засвоєнні найважливіших наукових понять, теоретичних положень, закономірностей, світоглядних, провідних виховних ідей навчального матеріалу, виділення головного, істотного в змісті навчання; забезпечення тісного й органічного зв'язку змісту уроку з життям, потребами суспільства, особистим життєвим досвідом і інтересами школярів; широке використання міжпредметних зв'язків з метою формування цілісної наукової картини світу й в інтересах економії часу.

6. Забезпечення практичної, політехнічної й профорієнтаційної спрямованості навчального процесу, створення реальних можливостей застосування учнями отриманих знань, умінь і навичок, не допускаючи формального засвоєння теоретичних відомостей.

7. Розширення арсеналу вибору методів переважно за рахунок методів активного, інтенсивного навчання, використання на уроці оптимального сполучення словесних, наочних і практичних, репродуктивних і проблемно-пошукових методів навчання, методів роботи під безпосереднім керівництвом учителя й самостійної роботи школярів, методів стимулювання пізнавальних інтересів учнів, свідомого ставлення до навчання, почуття боргу, відповідальності й дисципліни, інших мотивів навчання; розширення арсеналу застосовуваних методів, надання переваги тим із них, які в даних обставинах здатні найбільш повно й глибоко донести до школярів зміст навчальної інформації, найбільшою мірою активізувати пізнавальну діяльність учнів.

8. Сполучення загальнокласних форм роботи на уроці із груповими й індивідуальними, прагнення до організації навчальної праці як колективної діяльності.

9. Здійснення на основі діагностики реальних навчальних можливостей, диференційованого підходу до учнів з акцентом на застосування диференційованої допомоги школярам з різнорівневою підготовкою.

10. Формування у всіх учнів усвідомленого й активного ставлення до своєї навчальної діяльності, навичок раціональної організації навчальної праці на уроці; використання виховних і розвиваючих можливостей добре організованого навчання на уроці, контролю й оцінки знань, умінь і навичок учнів, їхньої старанності.

11. Спілкування з учнями на основі сполучення високої вимогливості з повагою до особистості школяра, опора в роботі на класний колектив, прагнення домагатися діючого виховного впливу особистості самого вчителя.

12. Розвиток кабінетної системи навчання відповідно до вимог науково-технічного прогресу, доцільне, раціональне комплексне використання різних засобів навчання (підручників, наочного приладдя, ТЗН, засобів інформації тощо).

13. Дотримання сприятливих для роботи на уроці гігієнічних і естетичних умов.

14. Визначення змісту й обсягу домашніх завдань з урахуванням наявного часу, не допускаючи перевантаження учнів; при необхідності коментування змісту й раціональної методики виконання завдань; прагнення до того, щоб навчання здійснювалося переважно на уроці, а обсяг домашньої роботи там, де це можливо, скорочувався.

15. Чітке продумання задуму плану уроку й одночасна готовність гнучко перебудовувати його хід при зміні навчальних ситуацій, переходити до реалізації запасних методичних варіантів.

16. Виявлення в ході самоаналізу отриманих на уроці (і в системі уроків) результатів освіти, виховання, розвитку школярів, порівняння їх із поставленими педагогічними завданнями, знаходження найважливіших причин недоліків і успіхів, урахування результатів самоаналізу при плануванні наступних уроків.

(За матеріалами: *Методична робота в школі: Організація й управління* / За ред. М. М. Поташиника — М: НДІУ ЕРО АПН СРСР, 1990).

Психологічні вимоги до уроку

До них відносяться:

- урахування вікових особливостей;
- урахування психологічних особливостей (пам'яті, уваги, темпераменту, уяви, волі, емоційної сфери).

Гігієнічні вимоги до уроку

- Температурний режим;
- освітленість;
- критичні точки засвоєності.

Час	1—4 хв	5—23 хв	23—34 хв	35—45 хв
Засвоєність	60 %	80 %	45—60 %	6 %

Кризи уваги:

- 1 — на 14—18 хвилині;
- 2 — через 11—14 хвилин;
- 3 — через 9—11 хвилин;
- 4 — через 8—9 хвилин.

(За С. І. Висоцькою)

Вибір раціональної структури уроку

Перелік структурних елементів навчального заняття (уроку):

1. Організація початку заняття.
2. Перевірка виконання домашнього заняття.
3. Підготовка до основного етапу заняття.
4. Засвоєння нових знань і способів дій.
5. Первинна перевірка розуміння матеріалу.

6. Закріплення знань і способів дій.
7. Узагальнення й систематизація знань.
8. Контроль і самоперевірка знань.
9. Підведення підсумків заняття.
10. Інформація про домашнє завдання, інструктаж щодо його виконання.

Кожний етап уроку вирішує певні дидактичні завдання, тільки йому властиві. При плануванні завдань етапу потрібно передбачити показники реального результату рішення завдання (табл. 1).

Таблиця 1

Структурні елементи навчального заняття

№ з/п	Етапи	Дидактичні завдання	Показники реального результату рішення завдання
1	Організація початку заняття	Підготовка учнів до роботи на занятті	Повна готовність класу й устаткування, швидке включення учнів у діловий ритм
2	Перевірка виконання домашнього завдання	Установлення правильності й об'ємності виконання домашнього завдання всіма учнями	Оптимальність сполучення контролю, самоконтролю й взаємоконтролю для встановлення правильності виконання завдання й корекції пробілів
3	Підготовка до основного етапу заняття	Забезпечення мотивації і прийняття учнями мети навчально-пізнавальної діяльності, актуалізація опорних знань і вмінь	Готовність учнів до активної навчально-пізнавальної діяльності на основі опорних знань
4	Засвоєння нових знань і способів дій	Забезпечення сприйняття, осмислення й первинного запам'ятовування знань і способів дій, зв'язків і відносин в об'єкті вивчення	Активні дії учнів з об'єктом вивчення; максимальне використання самостійності в добуванні знань і оволодінні способами дій
5	Первинна перевірка розуміння	Установлення правильності й усвідомленості засвоєння нового навчального матеріалу, виявлення пробілів і неправильних уявлень і їхня корекція	Засвоєння сутності засвоєваних знань і способів дій на репродуктивному рівні. Ліквідація типових помилок в учнів
6	Закріплення знань і способів дій	Забезпечення засвоєння нових знань і способів дій на рівні застосування в змінній ситуації	Самостійне виконання завдань, що вимагають застосування знань у знайомій і змінній ситуації

Закінчення табл. 1

№ з/п	Етапи	Дидактичні завдання	Показники реального результату рішення завдання
7	Узагальнення й систематизація знань	Формування цілісної системи провідних знань по темі, курсу, виділення світоглядних ідей	Активна продуктивна діяльність учнів щодо включення частини в ціле, класифікації й систематизації, виявлення внутрішньопредметних і міжкурсових зв'язків
8	Контроль і самоперевірка знань	Виявлення якості й рівня оволодіння знаннями й способами дій, забезпечення їхньої корекції	Одержання достовірної інформації про досягнення всіма учнями планованих результатів навчання
9	Підбиття підсумків заняття	Дати аналіз і оцінку успішності досягнення мети й намітити перспективу наступної роботи	Адекватність самооцінки учнів, вчителя. Одержання учнями інформації про реальні результати навчання
10	Інформація про домашнє завдання, інструктаж з його виконання	Забезпечення розуміння мети, змісту й способів виконання домашнього завдання. Перевірка відповідних записів	Реалізація необхідних і достатніх умов для успішного виконання домашнього завдання всіма учнями відповідно до актуального рівня їхнього розвитку

У педагогічній літературі немає єдиної класифікації типів уроків. Черг І. М. виділяє дев'ять, Онищук В. А. — шість, Махмутов М. І. — чотири типи уроку.

Класифікація типів уроків:

1. Вивчення й первинне закріплення нових знань.
2. Закріплення нових знань.
3. Комплексне застосування знань.
4. Узагальнення й систематизація знань.
5. Перевірка, оцінка й корекція знань.

Учитель залежно від місця уроку в темі (розділі), від типу уроку визначає його структуру, використовуючи той або інший набір елементів.

Конструювання уроків різного типу:

1. Вивчення й первинне закріплення нових знань:
1 — 3 — 4 — 5 — 9 — 10
2. Закріплення нових знань:
1 — 2 — 3 — 6 — 7 — 9 — 10

3. Комплексне застосування знань:

1 — 2 — 6 — 7 — 8 — 9

4. Узагальнення й систематизація знань:

1 — 3 — 7 — 8 — 9

5. Перевірка, оцінка й корекція знань:

1 — 2 — 8 — 9 — 10

Зміст навчального матеріалу підбирається вчителем відповідно до теми уроку і його мети. Він повинен відповідати державному стандарту. У змісті реалізуються ідеї гуманізації й гуманітаризації, зв'язку з життям, потребами суспільства, особистим життєвим досвідом і інтересами школярів. Зміст відбиває міжпредметні зв'язки з метою формування цілісної наукової картини світу. Учитель виділяє найважливіші наукові поняття, теоретичні положення, закономірності, головне, істотне в змісті навчання.

Обсяг навчального матеріалу, що виноситься на урок, повинен бути оптимальним, не перевантажувати учнів і не бути недостатнім.

Учителю необхідно забезпечити зв'язок змісту даного уроку з попереднім уроком і раніше вивченим матеріалом.

У літературі існує багато підходів до класифікації методів навчання. Лернер І. Я., Скоткін М. Н., Бабанський Ю. К., Данилов М. А., Харламов І. Ф. визначають методи за джерелами знань, за характером навчально-пізнавальної діяльності учнів.

В. Гузєв виділяє такі методи навчання:

1. Репродуктивний (пояснювально-ілюстративний).
2. Програмоване навчання.
3. Евристичний.
4. Проблемний.
5. Модельний (модельно-репродуктивний, модельно-евристичний).

Найбільш повною і прийнятною у практичній роботі сьогодні є класифікація методів навчання, запропонована Ю. К. Бабанським (див. таблицю 2 на с. 37).

Основні принципи відбору методів:

1. Відповідність принципам навчання.
2. Відповідність навчальному змісту.
3. Відповідність теми і мети уроку, завданням етапу.
4. Урахування реальних можливостей учнів.
5. Відповідність умовам і часу, який відводиться для навчання.
6. Відповідність рівню методичної підготовки вчителів.
7. Облік індивідуальних можливостей і схильностей учителя.

Таблиця 2

Класифікація методів навчання (за Ю. К. Бабанським)

№ з/п	Основні групи методів навчання	Основні підгрупи методів навчання	Окремі методи навчання
1	Методи стимулювання й мотивації навчання	1.1. Методи формування інтересу до навчання. 1.2. Методи формування боргу й відповідальності в навчанні	Пізнавальні ігри, навчальні дискусії, методи емоційного стимулювання й ін. Методи навчального заохочення, осудження, пред'явлення навчальних вимог і ін.
2	Методи організації й здійснення навчальних дій і операцій	2.1. Перцептивні методи (передачі й сприйняття навчальної інформації за допомогою почуттів): • словесні; • наочні; • аудіовізуальні; • практичні. 2.2. Логічні методи (організація і здійснення логічних операцій). 2.3. Гностичні методи (організація і здійснення розумових операцій). 2.4. Методи самоврядування навчальними діями	Лекція, розповідь, бесіда й ін. Методи ілюстрацій, демонстрацій, кінопоказу тощо. Сполучення словесних і наочних методів, проведення дослідів, виконання трудових завдань і ін. Індуктивний, дедуктивний, метод аналогій і ін. Проблемно-пошукові (проблемний виклад, евристичний метод, дослідницький метод тощо), репродуктивні методи (інструктаж, ілюстрування, пояснення, практичне тренування й ін.). Самостійна робота з книгою, із приладами, об'єктами праці тощо
3.	Методи контролю й самоконтролю	3.1. Методи контролю	Методи усного контролю, письмового контролю, лабораторного контролю, машинного контролю. Методи самоконтролю

Прийоми діяльності вчителя й учнів

Прийоми, що відповідають пояснювально-ілюстративному методу навчання:

- інтонаційне виділення вчителем логічно важливих моментів викладу;
- повторне, більш коротке пред'явлення учнем готового знання;

- докладне резюмування вчителем кожного окремого закінченого етапу викладу;
- супровід узагальнених висновків учителя приведенням конкретних прикладів;
- демонстрація учнем натуральних об'єктів, схем, графіків з метою ілюстрування окремих висновків;
- пред'явлення учнем готового плану в ході викладу;
- пред'явлення учнем переформульованих питань, текстів завдань, що полегшують розуміння їхнього змісту;
- інструктаж учнів (щодо складання таблиць, схем, про роботу з текстом підручника тощо);
- натяк-підказка, що містить готову інформацію.

Прийоми, що відповідають репродуктивному методу навчання:

- завдання учням на індивідуальне мовне проказування відомих правил, визначень, за необхідності використання їх у процесі рішення завдань;
- завдання учням на проказування «про себе» використовуваних правил, визначень у процесі рішення завдань;
- завдання на складання коротких пояснень до ходу рішення завдань;
- вправи на вивчення (правила, закони тощо);
- заповнення схем, таблиць за вчителем;
- завдання учням на розкодування алгоритму;
- організація засвоєння учнями стандартних способів дії за допомогою ситуації вибору;
- завдання учням на опис якого-небудь об'єкта за зразком;
- наведення власних прикладів, що підтверджують правило, власність тощо;
- навідні запитання учням, що спонукають до актуалізації знань і способів дії.

Прийоми, що відповідають методу проблемного викладу:

- доведення вчителя передбачуваному опоненту в процесі викладу;
- пред'явлення учням навмисно порушеної логіки викладу, аналіз учителем отриманих при цьому результатів;
- розкриття вчителем причин і характеру невдач, що зустрічалися на шляху рішення проблем;

- обговорення вчителем можливих наслідків, зроблених із неправильних припущень;
- розподіл матеріалу, що викладається вчителем, на значеннєві моменти;
- фіксування уваги учнів на послідовності протиріч, що виникають у ході рішення завдань;
- опис учителем об'єкта з наступною постановкою питання;
- установка вчителя на уявне рішення учнями логічного завдання, висунутого в ході викладу;
- риторичні питання вчителя в ході викладу;
- наведення учням конфліктного прикладу.

Прийоми, що відповідають частково-пошуковому методу навчання:

- включення учнів до аргументації висунутої вчителем гіпотези;
- завдання учням на пошук схованих вузлових ланок міркування, запропонованих учителем;
- завдання учням на рішення декількох підзадач, після чого учні повертаються до головного завдання;
- навідні запитання учням, що допомагають вибору правильних шляхів рішення завдання, що одночасно вказують на різні підходи до нього;
- завдання учням на пошук помилок у міркуваннях, що вимагає оригінальної думки;
- організація конкретних спостережень учня, що спонукають до формулювання проблеми;
- завдання учням на узагальнення фактів, викладених учителем у спеціальній послідовності;
- показ способу дії із частковим розкриттям його внутрішніх зв'язків із учнем;
- завдання учням на передбачення чергового кроку міркування в логіці, яка задана вчителем;
- демонстрація об'єкта, явища, що спонукає до вичленовування сутності;
- виділення кольором частини, схеми, запису, що орієнтує учнів на висування проблеми.

Прийоми, адекватні дослідницькому методу навчання:

- завдання учням на самостійне складання нестандартних завдань;
- завдання учням з несформульованим питанням;
- завдання з надлишковими даними;

- завдання учням на самостійні узагальнення на основі власних практичних спостережень;
- завдання учням на сутнісний опис якого-небудь об'єкта без використання інструкцій;
- завдання учням на відшукування між застосування отриманих результатів;
- завдання учням на визначення ступеня вірогідності отриманих результатів;
- завдання учням на обчислення механізму протікання явища;
- завдання учням «на миттєвий згогад», «на міркування».

(За С. І. Висоцькою)

Форми організації навчання

1. Фронтальна (колективна).
2. Групова:
 - бригадна;
 - ланкова;
 - кооперативно-групова;
 - диференційовано-групова.
3. Парна.
4. Індивідуальна:
 - індивідуалізована;
 - індивідуалізовано-групова.

Засоби активізації навчання

1. Підтримувати, зміцнювати й розвивати позитивну мотивацію.
2. Сприяти скороченню часу повідомлення й обсягу готових знань і стимулювання проблемно-пошукової й самостійної навчально-професійної діяльності.
3. Забезпечити формування й удосконалення навчальних умінь з переробки інформації й самоорганізації практичної діяльності й розвиток волюв'ї сфери щодо досягнення навчально-пізнавальних цілей, самооцінки дій.
4. Надати можливість для колективного ділового спілкування.
5. Сприяти створенню внутрішнього комфорту.

Самостійна робота учнів

Самостійна робота учнів на уроці є провідним засобом досягнення дидактичної мети уроку, активізації навчання.

Вимоги до самостійної роботи (СР):

1. Наявність конкретної мети.
2. Наявність конкретного завдання.
3. Чітка форма вираження результату СР.
4. Визначення форми перевірки СР.
5. Обов'язковість виконання СР кожним учнем, що одержав завдання.
6. Зміст завдань повинен відповідати конкретній темі і меті уроку.
7. Зміст і методичний апарат завдань повинні забезпечити пізнавальну діяльність на всіх рівнях пізнавальної самостійності (репродуктивному, частково-пошуковому, творчому).
8. Завдання індивідуалізувати для забезпечення успішного виконання СР.

Таблиця для збору даних, що характеризують самостійну роботу на уроці (за Т. І. Шамовою)

Мета: проаналізувати, чи є самостійна робота учнів на уроці засобом включення кожного учня в діяльність щодо досягнення дидактичної мети уроку.

Зміст об'єктів спостереження	Предмет, клас і прізвища вчителів, у яких відвідувалися уроки	
1. Чи була на уроці самостійна робота?		
2. Скільки часу вона займала?		
3. На яких етапах була самостійна робота: • при перевірці домашнього завдання (час); • при підготовці до засвоєння нових знань (час); • при вивченні нового (час); • при закріпленні (час)		
4. Чи підготовлена вона всіма попередніми етапами роботи?		
5. На який характер діяльності учнів розрахована самостійна робота? • репродуктивний (час); • частково-пошуковий (час); • дослідницький (час)		

Зміст об'єктів спостереження	Предмет, клас і прізвища вчителів, у яких відвідувалися уроки	
6. Форми організації самостійної роботи: • загальнокласна; • групова; • парна; • індивідуальна		
7. Чи ефективно підведені підсумки самостійної роботи?		
8. Оцінити значення самостійної роботи в досягненні дидактичної мети уроку		

Умовні позначення:

- + реалізовано повністю;
- реалізовано частково;
- не реалізовано.

**Цілісна програма вивчення школярів
(за Ю. К. Бабанським)**

1. Ідейно-моральне виховання, суспільно-політична і трудова активність школяра.
2. Ставлення до навчання, пізнавальна активність.
3. Провідні інтереси й схильності.
4. Інтелектуальний розвиток (уміння виділяти головне, істотне в досліджуваному, самостійність мислення).
5. Навички навчальної праці, уміння вчитися (планування навчальної роботи в школі, уміння самостійно поповнювати свої знання, самоконтроль у навчанні, темп роботи).
6. Розвиток вольових якостей.
7. Естетичний розвиток, культурний кругозір.
8. Фізичний розвиток, стан здоров'я.
9. Поведінка, свідомість дисципліни.
10. Виховні впливи родини, однолітків за місцем проживання.
11. По яких предметах треба налагодити успішність.
12. Які сторони виховання мають потребу в особливому поліпшенні.

13. Домінуючі причини слабкої успішності або недостатньої вихованості.

На основі наведеної програми вивчення окремих школярів формується *програма оцінки можливостей класу* (на трьох рівнях — високому, середньому, низькому):

1. Типовий рівень суспільно-політичної і трудової активності класу.
 2. Рівень позитивного ставлення до навчання.
 3. Типовий рівень пізнавальної активності.
 4. Домінуючий рівень навчальної підготовленості класу.
 5. Типовий рівень навчальної працездатності класу.
 6. Рівень навчальної дисциплінованості класу.
 7. Типовий рівень культурного кругозору учнів класу (начитаності тощо).
 8. Типовий темп роботи класу.
 9. Рівень сформованості учнівського колективу (єдність цілей, наявність громадської думки, взаємодопомога).
- Вивчення окремих школярів і класу в цілому здійснюється через систематичні спостереження, аналіз письмових робіт, спеціальні бесіди з учнями й батьками.

Загальнонавчальні вміння й навички**1. Навчально-організаційні:**

- уміння організовувати навчальну працю;
- уміння організовувати свою пізнавальну діяльність;
- уміння брати участь у колективній пізнавальній діяльності.

2. Інформаційні:

- уміння раціонально читати;
- уміння працювати з підручником, довідковою літературою;
- бібліотечно-бібліографічні знання й уміння;
- уміння користуватися аудіовізуальними засобами.

3. Навчально-інтелектуальні: уміння формувати прийоми діалектичного й формально-логічного мислення.

4. Комунікативні:

- уміння користуватися мовою: монологічною, діалогічною;
- уміння слухати й чути;
- уміння брати участь у дискусії;
- уміння користуватися різними видами письмової мови.

Урок треба будувати з урахуванням принципів *наукової організації праці* (НОП) і вчити основам НОП:

- умінню планувати роботу відповідно до мети уроку;
- умінню обладнати робоче місце;
- умінню оптимізувати техніку особистої праці.

Індивідуалізація навчання — урахування у процесі навчання індивідуальних особливостей учнів у всіх його формах і методах, незалежно від того, які особливості і якою мірою враховуються.

Внутрішньокласна індивідуалізація навчальної роботи. Комбінація основних форм індивідуалізації навчальної роботи.

Диференціація навчання — угруповання учнів на основі їхніх здібностей.

Диференціація обсягу навчального матеріалу, ступеня складності, ступеня допомоги.

Недоліки сформованої практики уроку в школі

- Захоплення плануванням окремого уроку без достатнього зв'язку з іншими, слабе знання типології уроків, а тому їхня одноманітність; недооцінка особливостей кожного уроку; протиставлення творчості й програмно-методичної дисципліни.
- Слабе знання особистості школяра й класних колективів і як наслідок цього: уроки-близнюки в різних класах, неможливість опиратися на особливості учнів, необґрунтованість диференціації у навчанні, відсутність спрямованості роботи з ліквідації пробілів у знаннях.
- Недооцінка спеціального продумування завдань уроку; неповнота їхнього планування (без завдань психічного розвитку), некомплексне продумування (без зв'язку завдань один із одним), без виділення домінуючих для даного уроку, класу завдань (звідси перевантаження на самому уроці).
- Шаблонова структура уроку (комбінований урок при постійному тому самому наборі структурних частин), прагнення до більшого накопичення оцінок і як наслідок — перебільшення ролі опитування.
- Перевантаженість змісту навчального матеріалу, втрата суті за деталями, необґрунтоване прагнення відійти від підручника.
- Недостатня увага до застосування знань, відірваність теоретичних знань від їхнього використання.
- Бідність арсеналу вибору методів навчання, одностороннє захоплення то одними, то іншими методами або ж перестраховкою — прагнення до розмаїтості використовуваних методів заради самої розмаїтості.

- Слабкий розвиток групових і індивідуальних форм навчання, захоплення фронтальними формами навіть там, де вони неефективні; слабе використання уроку в інтересах розвитку колективу, недостатня опора на колектив з метою реалізації його виховних можливостей на уроці.
- Однобічний підхід до диференціації навчання (переважна диференціація обсягу й ступеня складності навчального матеріалу).
- Пасивна позиція частини школярів у навчальному процесі; безсистемність у формуванні навичок раціональної організації навчальної праці й, переважно, у формах позаурочної роботи (гуртки, факультативи тощо).
- Недостатнє урахування особистісного фактора й сприятливих взаємин учителя й учнів у підвищенні якості навчання.
- Гіпертрофоване застосування тих або інших засобів навчання, їхнє комплексне й недоцільне використання.
- Недооцінка гігієнічних і естетичних умов навчання.
- Нераціональне використання часу на уроці, відсутність установки на засвоєння головного на уроці і, як наслідок, перевантаження учнів домашніми завданнями, що не розвивають пізнавальну активність і творчість, слабка диференціація завдань, відсутність необхідних пояснень до їхнього виконання.
- Прагнення виконати заздалегідь намічений план повністю, незалежно від виниклих на уроці обставин, і як наслідок цього — формалізм, недостатнє урахування реальної обстановки, відсутність запасних методичних варіантів.
- Епізодичний характер самоаналізу, його спрощений характер без виявлення причин поганого засвоєння матеріалу й тому — слабкий зв'язок одного уроку з іншим.

Розподіл часу на різні етапи уроку

Запланований час, хв	Зміст уроку (план)	Фактично витрачений час, хв.
2	Організація уроку	1,5
	Перевірка знань:	
6	а) завдання на дошці;	5
7	б) питання для усних відповідей:	6
2	1. Причини виникнення народництва	3
3	2. Погляди народників	2
1	Перевірка завдань на дошці	1
5	Узагальнення	4

Запланований час, хв	Зміст уроку (план)	Фактично витрачений час, хв.
5	Виклад нового матеріалу	8
5	Завдання: Чим пояснити зміну тактики народників на різних етапах?	5
6	1. «Ходіння в народ» 2. «Земля й воля» (робота з документом) 3. «Перехід до терору» 4. «Народна воля»	6,5
1	Завдання додому	1
2	Перевірка завдання	2
45	Разом:	45

Системний аналіз уроку

1. Загальна оцінка уроку:

- урок досяг мети;
- досяг частково;
- не досяг мети.

При необхідності дається оцінка реалізації принципів навчання.

2. На основі самоаналізу уроку вчителем керівник оцінює знання вчителем свого класу, бачення ним місця уроку в системі інших уроків.

3. Аналіз і оцінка правильності вибору трисединої дидактичної мети (ТДМ).

4. Оцінка типу уроку, його структури, виділення головного етапу, на якому в основному визначався успіх (невдача) у досягненні мети уроку.

5. Оцінка кожного етапу уроку, виходячи з рівня рішення на кожному етапі ТДЗ через аналіз її взаємозв'язку зі змістом, методами й формами організації діяльності учнів.

Ціль — співвіднести запланований учителем результат з реальним і визначити причини успіху або невдачі.

6. Оцінка правильності вибору методів навчання й, насамперед, домінуючого характеру діяльності учнів (репродуктивного, частково-пошукового, дослідницького), визначення відповідності методу навчання цьому характеру діяльності, а виходить, змісту й завданню етапу, реалізація основних функцій і методів навчання.

7. Оцінка вибору форм організації навчально-пізнавальної діяльності, їхньої адекватності методам навчання, навчальному змісту й ТДЗ етапу.

8. Розкриття й оцінка взаємозв'язку рішення дидактичних завдань на кожному етапі з дидактичними завданнями інших етапів і з'ясування впливу кожного етапу на досягнення дидактичної мети уроку.

9. Логічне узагальнення й відповідь на питання, що сприяло досягненню теми і мети уроку або гальмувало: бажано, по можливості, показати, як розвивалася увага учнів, інтерес до змісту й процесу навчання, почуття боргу й відповідальності.

10. Формулювання конкретних пропозицій (що прочитати, над чим працювати тощо), визначення (якщо буде потреба) строку повторної зустрічі для бесіди або часу відвідування уроку.

Такий докладний аналіз потрібний, коли:

1. Іде навчання цій методиці.
2. Вивчається кращий досвід.
3. У випадку конфлікту з учителем.
4. Керівник хоче показати можливості уроку.

Системний аналіз — один із шляхів виявлення резервів уроку, подолання формалізму в оцінці праці вчителя.

(За Ю. А. Конаржевським)

Ознаки ефективності аналізу уроку

1. Ціль аналізу сформульована чітко й осмислено.

2. Програма спостереження поставлена через розчленовування мети. У ході аналізу має місце рух до поставленої мети відповідно до програми.

3. У процесі аналізу виділяються складові частини уроку — етапи або дидактичні моменти, визначаються, який з них залежно від теми і мети уроку є типотворюючим, а які будуть умовами його ефективного здійснення.

4. Дається характеристика мікроструктури кожного етапу, а виконання його дидактичного завдання розглядається через взаємодію завдань складових кожного типу: СУМ — МО — ФОПД.

5. Виконання ТДЗ даного етапу пов'язується з виконанням ТДЗ наступних етапів і досягненням теми і мети уроку.

6. Аналізуються системотворчі зв'язки уроку:

Тема і мета — ТДЗ етапу, ТДЗ одного етапу — ТДЗ іншого етапу.

7. Визначається, як впливають етапи один на один, за кінцевим результатом уроку оцінюється ефективність.

8. Розглядається на основі вивчення послідовного зв'язку етапів шлях розвитку уроку.

9. Визначається місце й роль уроку в розділі й темі.

10. Морфологія, структура, функціонування уроку, його кінцевий результат досліджуються у зв'язку з метою відвідування уроку й програмою спостереження.

11. Висновки й оцінка якості проведення уроку здійснюються, виходячи з його кінцевого результату.

12. Формуються конкретні пропозиції щодо усунення педагогом виявлених у ході аналізу недоліків, вказуються шляхи й час для їхнього виправлення, а також для повторної перевірки.

Зразкова пам'ятка для самоаналізу уроку вчителем

1. Яка характеристика реальних навчальних можливостей учнів за даними педконсиліуму? Які особливості учнів були враховані при плануванні даного уроку?

2. Яке місце даного уроку в темі, розділі, курсі? Як він пов'язаний із попередніми, на що в них опирається? Як цей урок працює на наступні уроки, теми, розділи? У чому специфіка цього уроку? Який його тип?

3. Які завдання зважувалися на уроці:

- освітні;
- виховні;
- завдання розвитку?

Чи була забезпечена їхня комплексність? Взаємозв'язок? Які завдання були головними, стрижневими? Як ураховані в завданнях особливості класу, окремих груп школярів?

4. Чому обрана структура уроку була раціональна для рішення цих завдань? Чи раціонально виділене місце в уроці для опитування, вивчення нового матеріалу, закріплення, домашнього завдання тощо? Чи раціонально був розподілений час, відведений на всі етапи уроку? Чи логічні зв'язки між етапами уроку?

5. На якому змісті (на яких поняттях, ідеях, положеннях, фактах) робився головний акцент на уроці й чому? Чи обране головне, істотне?

6. Яке сполучення методів навчання вибрано для розкриття нового матеріалу? Дати обґрунтування вибору методів навчання.

7. Яке сполучення форм навчання було вибрано для розкриття нового матеріалу й чому? Чи необхідний був диференційований підхід до учнів? Як він здійснювався й чому саме так?

8. Як організований був контроль засвоєння знань, умінь і навичок? У яких формах і методах здійснювався? Чому?

9. Як використовувався на уроках навчальний кабінет, які засоби навчання? Чому?

10. За рахунок чого забезпечувалася висока працездатність школярів протягом усього уроку?

11. За рахунок чого на уроці підтримувалася гарна психологічна атмосфера, спілкування? Як був реалізований виховний вплив особистості вчителя?

12. Як і за рахунок чого забезпечувалося на уроці й у домашній роботі школярів раціональне використання часу, попередження перевантаження школярів?

13. Запасні методичні «ходи» на випадок непередбаченої ситуації.

14. Чи вдалося повністю реалізувати всі поставлені завдання? Якщо не вдалося, то як і чому? Коли вчитель планує заповнення нереалізованого?

Самоаналіз уроку вчителем

1. Дати коротку характеристику класу, виділити групи учнів із різним рівнем оволодіння програмним матеріалом.

2. Охарактеризувати тему уроку: ступінь складності взагалі й труднощі для даного класу або окремих учнів.

3. Обґрунтувати постановку теми і мети уроку, тип і його структуру.

4. Виділити головний етап і дати його повний аналіз, ґрунтуючись на реальні результати (РР) навчання на уроці.

5. Показати, як інші етапи працювали на головний етап.

6. Дати оцінку успішності досягнення теми і мети уроку, обґрунтувати показники РР.

7. Намітити перспективи вдосконалення своєї діяльності.

Зразкові питання для самоаналізу

1. Чи була досягнута мета уроку?

2. Як були використані виховні можливості навчального матеріалу з метою всебічного розвитку особистості учнів?

3. Чи всі учні працювали на уроці і як вони працювали?

4. Як використовувався час уроку? Чи мала місце втрата часу на уроці й що було її причиною?

5. Які знання засвоїли учні, які вміння закріпили?

6. Які були недоліки в ході уроку й чому?

7. Які зміни в структуру і зміст уроку вніс би вчитель, якби його довелося повторити?

Друкуються за матеріалами сайту hosting.ulstu.ru/sc25/5_1